

БОРОВИК А. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
віце-президент з наукової роботи
(Науково-дослідний інститут
публічного права)

ШИРА О. В.,

кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Академії
адміністративно-правових наук,
старший науковий співробітник
(Науково-дослідний інститут
публічного права)
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

УДК 341.219.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.1.4>

ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ВИВЕЗЕННЯ, ЗНИЩЕННЯ ТА ПОГРАБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано загально-правові аспекти відшкодування шкоди, завданої вивезенням, знищенням та пограбуванням українських культурних цінностей під час російсько-української війни. Зауважено значні збитки, яких зазнала культурна спадщина України внаслідок широкомасштабного вторгнення рф. Підкреслено, що такі дії агресора призводять до серйозних негативних наслідків для українського суспільства та держави, включаючи втрату національної ідентичності, історичної пам'яті, соціальної єдності, культурного багатства, можливостей для розвитку сучасної культури і автентичності культурного ландшафту. Визначено, що пошкодження або знищення культурних об'єктів у ході бойових дій може розглядатися як складова злочину геноциду проти українського народу, оскільки такі дії посягає на українську національну ідентичність. У статті наведено конкретні приклади знищених, пошкоджених та пограбованих культурних об'єктів та цінностей, а також факти мародерства та затоплення в результаті підриву Каховської ГЕС об'єктів культурної спадщини. Розглянуто міжнародно-правові механізми, за допомогою яких Україна має право претендувати на відшкодування шкоди, зокрема інститути репарації та реституції, а також позитивний досвід повернення культурних цінностей, викрадених рф, на прикладі рішення Верховного Суду Нідерландів щодо «скіфського золота». Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює питання відшкодування шкоди, завданої культурним цінностям в ході російсько-української війни, включаючи міжнародні конвенції та національні законодавчі акти України. Окреслено ключові міжнародні та національні інституції, залучені до процесу відшкодування шкоди, завданої культурним цінностям, серед яких МКС, Міжнародний суд ООН, ЮНЕСКО, ICMS, ICOMOS, IAA, IFLA та WMF. Визначено основні виклики та проблеми, з якими стикається процес відшкодування шкоди завданої культурним цінностям України під час російсько-української війни, включаючи доведення права власності, встановлення факту

та обсягу шкоди, доведення причинно-наслідкового зв'язку, фіксацію та документування збитків, оцінку вартості втрачених цінностей, втрату документації, визначення юрисдикції, застосування міжнародного гуманітарного права, визначення обсягу та форми компенсації, виконання судових рішень, пріоритетність питання та пошук викрадених цінностей. Підсумовуючи, у статті підкреслено складність та багатоаспектність процесу відшкодування шкоди, завданої культурним цінностям України внаслідок російської агресії, та зазначено необхідність подальшої розробки національного законодавства і ефективного використання міжнародних правових інструментів для забезпечення справедливості та відновлення культурної спадщини Українського Народу.

Ключові слова: культурні цінності, відшкодування шкоди, репарація, реституція, культурний геноцид, міжнародне право, національне законодавство, міжнародні організації, культурна спадщина, міжнародна відповідальність.

Borovyk A. V., Shyra O. V. General legal aspects of compensation for damages caused by the removal, destruction, and looting of Ukrainian cultural values during the Russian-Ukrainian war

The article analyzes the general legal aspects of compensation for damages caused by the removal, destruction, and looting of Ukrainian cultural values during the Russian-Ukrainian war. Significant damages suffered by Ukraine's cultural heritage as a result of the full-scale invasion of the Russian Federation are noted. It is emphasized that such actions by the aggressor lead to serious negative consequences for Ukrainian society and the state, including the loss of national identity, historical memory, social unity, cultural wealth, opportunities for the development of modern culture, and the authenticity of the cultural landscape. It is determined that the damage or destruction of cultural objects during hostilities can be considered as part of the crime of genocide against the Ukrainian people, since such actions infringe on Ukrainian national identity. The article provides specific examples of destroyed, damaged, and looted cultural objects and values, as well as instances of looting and flooding of cultural heritage sites resulting from the explosion of the Kakhovka hydroelectric power plant. International legal mechanisms through which Ukraine has the right to claim compensation for damages, in particular the institutions of reparation and restitution, as well as the positive experience of returning cultural values stolen by the Russian Federation, using the example of the decision of the Supreme Court of the Netherlands regarding the "Scythian gold," are considered. The normative legal framework governing the issue of compensation for damages caused to cultural values during the Russian-Ukrainian war, including international conventions and national legislative acts of Ukraine, is analyzed. The key international and national institutions involved in the process of compensating for damages caused to cultural values, including the ICC, the International Court of Justice, UNESCO, ICMS, ICOMOS, IAA, IFLA, and WMF, are outlined. The main challenges and problems faced by the process of compensating for damages caused to the cultural values of Ukraine during the Russian-Ukrainian war, including proving ownership, establishing the fact and extent of damage, proving causality, recording and documenting losses, assessing the value of lost property, loss of documentation, determining jurisdiction, applying international humanitarian law, determining the scope and form of compensation, enforcing court decisions, prioritizing the issue, and searching for stolen property, are identified. In conclusion, the article emphasizes the complexity and multifaceted nature of the process of compensating for damages caused to the cultural values of Ukraine as a result of Russian aggression, and points out the need for further development

of national legislation and the effective use of international legal instruments to ensure justice and the restoration of the cultural heritage of the Ukrainian people.

Key words: *Cultural values, compensation for damages, reparation, restitution, cultural genocide, international law, national legislation, international organizations, cultural heritage, international responsibility.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження окреслюється нагальною потребою всебічного осмислення та розробки механізмів реагування на руйнівні наслідки збройних конфліктів для культурної спадщини. У випадку російсько-української війни, захист та відновлення культурних цінностей набуває особливої значущості з огляду на їхню роль у збереженні національної ідентичності, історичного зв'язку та соціальної єдності суспільства, адже знищення культурних об'єктів не лише завдає матеріальних збитків, але й глибоко травмує колективну пам'ять, підриваючи культурні основи нації. Як зауважила Заступник Міністра юстиції України Ірина Мудра «Станом на 31.12.2023 р., згідно з звітом щодо оновленої спільної оцінки збитків і потреб, які виникли внаслідок широкомасштабного вторгнення ря (Rapid Damage and Needs Assessment, RDNA3), загальна сума збитків, завдана культурній спадщині та об'єктам культури в Україні, оцінюється у 2,85 млрд. доларів» [1]. Відтак, дослідження правових аспектів відшкодування шкоди є критично важливим для забезпечення справедливості, сприяння процесам примирення та відбудови, а також для створення прецедентів захисту культурної спадщини у майбутніх конфліктах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правових аспектів відшкодування шкоди, завданої українським культурним цінностям під час російсько-української війни, спирається на аналіз міжнародних договорів, зокрема Гаазької конвенції 1954 р., національного законодавства України, наукових праць, що вивчають проблеми реституції та репарації, а також звітів міжнародних організацій та онлайн-джерел, які документують факти руйнувань та пограбувань.

Метою статті є аналіз загально-правових аспектів відшкодування шкоди, завданої вивезенням, знищенням та пограбуванням українських культурних цінностей під час російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Вивезення, знищення та пограбування українських культурних цінностей тягне за собою ряд негативних етно-соціальних, культурних та морально-психологічних наслідків для українського суспільства і держави, до яких слід віднести наступні: втрата ідентичності та історичної пам'яті, оскільки культурні цінності є матеріальними свідченнями історії, традицій, вірувань та досягнень нації; послаблення усвідомлення спільної ідентичності, розмиває зв'язок між поколіннями та ускладнює розуміння власного минулого, збереження національної свідомості; спільна культурна спадщина є важливим фактором соціальної єдності, її знищення або викрадення може призвести до відчуття знищення культурного підґрунтя, поглибити існуючі розбіжності та ускладнити процес національної консолідації; українська культура є частиною світової культурної спадщини, її руйнування не лише збіднює українське суспільство, але й обмежує можливості для культурного обміну та взаєморозуміння з іншими народами; Україна має багату та різноманітну культурну спадщину, що відображає вплив різних історичних епох та культурних традицій, знищення культурних об'єктів призводить до втрати унікальних зразків мистецтва, архітектури, літератури та інших форм культурного вираження, зменшуючи загальне культурне багатство нації; культурні цінності є джерелом натхнення для митців, науковців та представників творчих індустрій, їх знищення обмежує можливості для розвитку сучасної культури, проведення досліджень та створення нових культурних продуктів; культурні цінності формують унікальний культурний ландшафт країни, їх вилучення або знищення спотворює цей ландшафт, позбавляючи його автентичності та історичної цінності; знищення або пограбування культурних цінностей сприймається як особиста втрата для багатьох українців, адже ці об'єкти є частиною їхньої колективної пам'яті та ідентичності; систематичне знищення культурної спадщини може

мати довготривалі психологічні наслідки для всього суспільства, спричиняючи колективну травму, підриваючи довіру до міжнародного права та інституцій.

В ході бойових дій під час російсько-української війни пошкоджуються або знищуються культурні шари археологічної спадщини, бібліотечні, музейні, архівні та інші культурні об'єкти, що може розглядатися як складова злочину геноциду проти українського народу, оскільки саме знищення таких культурних цінностей посягає на українську ідентичність. Як зауважують у своїй праці А.Гавловська та Ю.Томіліна «культурний геноцид – це поняття, яке описує спроби знищення елементів культури, мови, традицій або ідентичності певної групи людей, форма насильства, яка спрямована на винищення або істотне обмеження виявів унікальної культурної ідентичності групи»[2, с. 38].

Свідоме знищення російськими військами культурних об'єктів на території України свідчить про наступні сценарії культурного геноциду: знищення культурних цінностей Українського народу з метою підтвердження міфу про те, що «без Росії України не існувало»; привласнення матеріальних цінностей України з метою збагачення; апропріація культурних цінностей України з метою використання їх для підтвердження власної фейкової історії [4].

Слід зауважити, що політика культурного геноциду українського народу з боку Росії має тривалу історію. Так, починаючи з XVIII–XIX ст. представники російської імперії, до складу якої на той момент частково входили українські землі, вивозили українські культурні цінності з метою привласнення історії та культури України-Русі, знищення свідчення її політичного та військового минулого, здійснення асиміляції українського етносу народами російської імперії [5]. Привласнення та пограбування культурних цінностей Українського народу також масово здійснювалося у період Першої Світової війни, під час військової інтервенції більшовиків росії проти УНР, під час панування тоталітарного радянського режиму на українських територіях, у період Другої світової війни, після тимчасової окупації АР Крим та частина Донецької і Луганської областей у 2014 р. Окремою формою посягання на культурні цінності України стало привласнення наукових і культурних надбань українських науковців і митців та видання їх за етнічних росіян, зокрема було русифіковано таких митців, як: І. Рєпін, І. Айвазовський, К. Малевич, А. Куїндж, О. Мурашко, Д. Бурлюка, О. Екстер та ін.

Після повномасштабного вторгнення Росії на території України та ведення збройної агресії проти нашої держави було знищено, пошкоджено пограбовано такі культурні об'єкти та цінності, як:

- 1) знищено: Іванківський історико-краєзнавчий музей, Маріупольський драматичний театр, Національний музей Григорія Сковороди та ін;
- 2) заміновано: територію Національного історико-археологічного заповідника Кам'яної Могили (м. Мелітополь);
- 3) мародерство в Херсонському художньому музеї ім. О.Шовкуненка, Херсонському обласному краєзнавчому музеї, фондах дореволюційних видань Наукової бібліотеки ім. О.Гончара (м. Херсон), Художній галереї ім. А.Гавдзинського (м. Нова Каховка), Художньому музеї ім. Куїнджі (м. Маріуполь);
- 4) затоплено в результаті підриву Каховської ГЕС будинок художниці Поліни Райко, будинок-музей письменника Остапа Вишні, Корсунський монастир XVIII ст., місця розкопок середньовічних Тягінської фортеці (с. Тягінка) та міста-порту Олешня (м. Олешки);
- 5) вивезено оригінали картин А.Куїнджі, І. Айвазовського, М.Дерегуса, Т. Яблонської, експозицію історико-археологічного заповідника «Кам'яна Могила», колекцію іконопису XVII–XX ст. та ін. [2, с. 39].

Відповідно до положення міжнародних нормативно-правових актів, Україна має право претендувати на застосування до країни-агресора росії таких інститутів міжнародно-правової відповідальності як: репарація (компенсація або відшкодування в результаті порушення міжнародних прав чи обов'язків в ході військової агресії) та реституція (повернення вкрадених конфіскованих чи незаконно вивезених культурних об'єктів). Зокрема, Україна отримала позитивний досвід щодо вирішення питання повернення культурних цінностей викрадених рф, оскільки за рішенням Верховного Суду Нідерландів від 09.06.2023 р.

країна-агресор зобов'язана повернути музейні експонати виставки «Крим Золотий – острів у Чорному морі» (скіфське золото), права на яке росія оспорювала протягом останніх 9 років через підставні кримські музеї [5].

Механізм з відшкодування шкоди, завданої культурним цінностям в ході російсько-української війни, ґрунтуються на нормативно-правові та інституційній складовій.

До нормативно-правової складової механізму відшкодування шкоди завданої культурними цінностям в ході російсько-української війни відносяться наступні нормативно-правові акти, в тому числі міжнародні: IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. (Гаазька конвенція 1907 р.); Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. (Гаазька конвенція 1954 р.); Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954 р.); Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (1954 р.); Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р; Кодекс цивільного захисту України; Закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»; Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій (Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841); Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (Наказ Міністерства оборони України 23.03.2017 р. № 164,2017 р.); Методика планування заходів з евакуації (Наказ МВС України від 10.07.2017 р. № 579) та ін.

Основним міжнародним документом, що безпосередньо регулює захист культурних цінностей під час збройних конфліктів є Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (далі – Конвенція) та протоколи до неї. Зокрема, Конвенція встановлює обов'язок держав-учасниць поважати та захищати культурні цінності, розташовані як на їхній власній території, так і на території інших держав-учасниць (ст. 3 «Високі Договірні Сторони зобов'язуються підготувати ще в мирний час охорону культурних цінностей, розташованих на їхній власній території, від можливих наслідків збройного конфлікту, вживаючи заходів, які вони вважають необхідними» [6]). У випадку збройного конфлікту, забороняються будь-які акти ворожості, спрямовані проти культурних цінностей, а також їх використання у спосіб, що може наразити їх на небезпеку. Конвенція передбачає можливість надання «особливого захисту» культурним цінностям, що мають велике значення для культурної спадщини людства, шляхом їх реєстрації в Міжнародному реєстрі культурних цінностей під особливим захистом, який ведеться ЮНЕСКО та позначення спеціальною емблемою в свою чергу Держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати вищий рівень захисту таких об'єктів. Зокрема, до таких культурних об'єктів в Україні відноситься собор Святої Софії, прилеглі чернечі будівлі та Києво-Печерська лавра, ансамбль історичного центру Львова, Резиденція митрополитів Буковини і Далмації, дерев'яні церкви карпатського регіону України, Херсонес Таврійський та ін. Конвенція прямо не визначає механізм відшкодування шкоди, вона закладає основу для відповідальності держав та окремих осіб за порушення її положень, що може бути підставою для подальших вимог про відшкодування.

Перший Протокол Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954 р.) забороняє вивезення культурних цінностей з окупованої території та зобов'язує повертати їх після закінчення конфлікту, а Другий Протокол (1999 р.) – посилює режим захисту культурних цінностей, встановлює кримінальну відповідальність за серйозні порушення Конвенції та передбачає можливість індивідуальної кримінальної відповідальності. Зокрема, ст. 5 Другого Протоколу закріплює норму у відповідності до якої сторони конфлікту повинні вжити «Підготовчі заходи, які вживаються в мирний час для охорони культурних цінностей від імовірних наслідків збройного конфлікту відповідно до статті 3 Конвенції, включають, у необхідних випадках, складання переліків, планування надзвичайних заходів із захисту від пожеж і руйнування споруд, підготовку до вивезення рухомих

культурних цінностей чи забезпечення належного захисту цих цінностей на місцях, а також призначення компетентних органів, відповідальних за охорону культурних цінностей» [7].

Наведений перелік НПА є важливою нормативно-правовою базою, яка хоч і не містить вичерпного механізму відшкодування шкоди завданої культурним цінностям в ході російсько-української війни, але закладає принципи, стандарти та юридичні підстави для майбутнього процесу притягнення агресора до відповідальності та компенсації завданої шкоди культурній спадщині України. Подальша розробка національного законодавства та використання міжнародних правових інструментів є ключовим напрямом для створення ефективного механізму відшкодування шкоди завданої в ході російсько-української війни культурним цінностям Українського Народу.

Інституційну складову механізму притягнення до відповідальності за шкоду культурним цінностям, в т.ч. в ході збройного конфлікту складають відповідні інституції, які можна класифікувати за їхнім мандатом та рівнем діяльності:

1. Міжнародні судові та правоохоронні органи: Міжнародний кримінальний суд, що має юрисдикцію щодо злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії; Міжнародний суд ООН – головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй, який розглядає спори між державами-членами ООН; Міжнародні трибунали (ad hoc або гібридні) – у контексті російсько-української війни потенційно можуть бути створені спеціальні трибунали для розгляду злочинів агресії та інших міжнародних злочинів, включаючи ті, що стосуються культурних цінностей; Європейське поліцейське відомство підтримує співробітництво між правоохоронними органами держав-членів ЄС у боротьбі зі злочинністю, включаючи незаконний обіг культурних цінностей; Міжнародна організація кримінальної поліції, що сприяє міжнародному співробітництву поліції у боротьбі зі злочинністю, включаючи виявлення та повернення викрадених культурних цінностей.

2. Міжнародні організації, що опікуються питаннями культури та спадщини: ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) – спеціалізована установа ООН, мандат якої охоплює збереження та популяризацію культурної та природної спадщини, відіграє ключову роль у моніторингу, документуванні та засудженні руйнування культурних цінностей під час конфліктів, а також у координації міжнародних зусиль щодо їхнього захисту та відновлення; Інститут музейних служб та захисту культурної спадщини (ICMS – International Council of Museums and Sites) – неурядова організація, що об'єднує фахівців у галузі музейної справи та охорони культурної спадщини, надає експертну підтримку у питаннях збереження, документування та відновлення культурних цінностей, постраждалих внаслідок конфліктів; Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS – International Council on Monuments and Sites) – неурядова організація, що надає консультації ЮНЕСКО з питань охорони та збереження об'єктів Світової спадщини та інших історичних пам'яток, бере участь у оцінці збитків, завданих культурній спадщині під час конфліктів, та розробці планів відновлення; Міжнародна асоціація художників (IAA – International Association of Art) – неурядова організація, що об'єднує професійних художників, в т.ч здійснює документування втрат творів мистецтва та адвокації їхнього повернення або компенсації; Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions) – міжнародна організація, що представляє інтереси бібліотек та інформаційних установ, також може брати участь у документуванні втрат бібліотечних фондів та архівів, а також у зусиллях щодо їхнього відновлення; Міжнародний фонд захисту пам'яток (WMF – World Monuments Fund) – приватна некомерційна організація, що займається збереженням історичних пам'яток по всьому світу, може надавати фінансову та експертну підтримку проектам з відновлення культурних цінностей, постраждалих від конфліктів.

Відшкодування Україні шкоди, завданої її культурним цінностям в ході російсько-української війни, є складним правовим процесом, що супроводжується численними викликами, зокрема з наступних питань: доведення права власності України на викрадені культурні цінності, встановлення факту завдання шкоди та її обсягу, доведення причинно-наслідкового

зв'язку, фіксація та документування збитків в умовах війни, оцінка вартості втрачених або пошкоджених цінностей, втрата документації, що підтверджує цінність, походження та стан культурних об'єктів, визначення юрисдикції конкретного суду або трибуналу для розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої культурним цінностям, застосування міжнародного гуманітарного права, визначення обсягу та форми компенсації за завдану шкоду, виконання судових рішень, пріоритетність питання відшкодування шкоди культурним цінностям, пошук та ідентифікація викрадених культурних цінностей та ін.

Висновки. Внаслідок широкомасштабного вторгнення рф, культурній спадщині та об'єктам культури України завдано значних збитків, які, за окремими оцінками, сягають 2,85 млрд. доларів США. Знищення та пограбування культурних цінностей України призводить до негативних наслідків, включаючи втрату національної ідентичності, історичної пам'яті, соціальної єдності, культурного багатства, можливостей для розвитку сучасної культури та автентичності культурного ландшафту. Пошкодження або знищення культурних об'єктів під час бойових дій може розглядатися як складова злочину геноциду проти українського народу так, як посягає на українську ідентичність, оскільки в ході російсько-української війни було знищено, пошкоджено та пограбовано значну кількість культурних об'єктів і цінностей України. Механізм відшкодування шкоди, завданої культурним цінностям, ґрунтується на нормативно-правовій та інституційній складових. Процес відшкодування шкоди є складним та супроводжується численними правовими викликами, включаючи питання юрисдикції, доведення права власності, встановлення факту та обсягу шкоди, причинно-наслідкового зв'язку, фіксації та документування збитків, оцінки вартості втрачених цінностей та ін.

Список використаних джерел:

1. Мудра І. Будь-яка шкода культурній спадщині є збитком культурній спадщині всього людства. *Юридична газета ONLINE*: Всеукраїнське професійне юридичне видання. 2024. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/irina-mudra-budyaka-shkoda-kulturniy-spadshchini-e-zbitkom-kulturniy-spadshchini-vsogo-lyudstva.html> (дата звернення: 18.03.2025)
2. Гавловська А.О., Томіліна Ю.Є. До питання відшкодування шкоди завданої культурним цінностям в ході російсько-української війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*: зб. наук. праць / гол. ред. Стратонов В.М. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 3. С. 36–42 <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/410/375> (дата звернення: 19.03.2025)
3. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Вандалізм і мародерство: війна Росії проти культурної спадщини України. *УКРІНФОРМ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3729227-vandalizm-i-maroderstvo-vijna-rosii-proti-kulturnoi-spadshini-ukraini.html> (дата звернення: 01.03.2025)
4. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.): монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с. ISBN 978-966-02-9461-5 (дата звернення: 02.03.2025)
5. «Скарби Криму. Повернення»: як готуються до відкриття виставки у Києві. Суспільне. *Крим*. <https://suspilne.media/crimea/782095-skarbi-krimu-povernenna-ak-gotuutsa-do-vidkritta-vistavki-u-kyevi/> (дата звернення: 10.03.2025)
6. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: ООН від 14.05.1954 р. <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U> (дата звернення: 11.03.2025)
7. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року: ООН від 26.03.1999 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення: 12.03.2025)

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

